

JIŘÍ KAMEN

*Netradiční
a zábavná procházka
po rakouské metropoli
ve stopách Čechů,
Židů a Němců
z Čech.*

Češi patří k Vídni

ANEB TŘICET DVA VÝPRAV DO VÍDNĚ
V ČESKÝCH STOPÁCH

MLADÁ FRONTA

JIŘÍ KAMEN

Češi patří k Vídni

ANEB TŘICET DVA VÝPRAV DO VÍDNĚ
V ČESKÝCH STOPÁCH

MLADÁ FRONTA

Autor i nakladatelství děkují za laskavou finanční podporu při vydání této knihy společností BiB architects s.r.o., Pražská informační služba — Prague City Tourism a Österreich Werbung Praha.

Copyright © Jiří Kamen, 2014

ÚVODNÍ KAPITOLA
— KACÍŘSKÝ ČECH
VSTUPUJE DO VÍDNĚ S GOLEMEM
ZA MILÝM AUGUSTINEM

Jste naši krejčí, ševci, hrajeté nám na housle a trubky, vozíte nás v kočárech, jsou mezi vámi nejšikovnější šikovatelé... A vaše chůvy svými plnými prsy krmí naše děti, abychom my mohli dále vést svůj snivý a nedochvilný život plný malých radostí a požitků.

OTTO FRIEDLÄNDER

Pobyt ve Vídni je jako zapomnění, nechat se pomalounku, den za dnem pohlcovat velkým mořem. Ony mizerné kulturní články, o nichž prý jste se doslechl, jsem psala hlavně proto, abych se neutopila.

MILENA JESENSKÁ

K Praze a Vídni patří mytologické postavy, Praha má Golema a Vídeň Milého Augustina, poznamenává ve „své“ kapitole této knížky spisovatel Pavel Kohout. Golem — tajemný uměle vytvořený hliněný panák, jehož skutky si v Praze nemůže být nikdo jistý. Franz Werfel o tom městě prohlásil, že pro člověka, který není Čechem, nemá žádnou skutečnost, a je mu tudíž jen prostorem k snění bez prožitku. Ochromující ghetto v ponurém městě, z něhož podle Werfela vzejde leda falešná aktivita, versus město, ve kterém je všechno hra, město, kde nic nemá následků, kde divadlo udává tón všem módám, i módě duše, jak se domnívá Hermann Bahr. Z mytologie tohoto města se rekrutuje lehkomyšlný muzikant, který přežije svůj předčasný pohřeb v čase morové rány. Dva pohřby, jeden předstíraný a druhý takřikajíc doopravdy, odnímají smrti schopnost katarze a naopak jí přidávají náladu frašky; oba patří k vídeňské tradici, na kterou

navázal i scenárista vídeňského filmu *Třetí muž* spisovatel Graham Greene.

Dvě klišé proti sobě: Golem a Milý Augustin. Život a dílo spisovatele Gustava Meyrinka lze považovat za ztělesnění obou klišé: narodil se ve Vídni, žil v Praze, napsal román o Golemovi, vyzvedl ho z hlíny do nehmotné, fantaskní podoby, vrátil se do Vídně, kde vedl časopis *Lieber Augustin*.

Pražské a vídeňské se řetězí do komiksových seriálů: rakouský malíř s českými kořeny Oskar Kokoschka, tehdy podle nacistického estetického kánonu označovaný za zvrhlého umělce, ve třicátých letech žije v Praze. Kokoschka se přátelí s českým malířem Emilem Fillou a oceňuje na jeho obraze Golem humornou nadsázku, schopnost udělat si legraci z modly. Srovnává Fillu s Jaroslavem Haškem.

Ano, Vídeň a Praha vytvářejí podivuhodnou síť cest, jedno-
směrných stezek, zkratk a objížděk, spojení, která se překrývají. Z té sítě jsem si vybral směr z Čech a Moravy — především Prahy a občas z Brna — do Vídně. Postavy, ale i sochy a takříkajíc nehmotné entity, tedy příběhy a vášně, které v knize putují tímto směrem, jsem vybíral dle své přízně a bez ohledu na jejich národnostní původ a jazyk. Občas přidávám pohled zpět, z Vídně směrem ku Praze, to kvůli sebereflexi, neboť „vidění“ odjinud rozšiřuje sebepoznání.

OD POSUVNÉHO HASIČSKÉHO ŽEBŘÍKU KE ZLOMOVÝM UDÁLOSTEM 20. STOLETÍ

Praha bývala říšskou rezidencí ještě předtím, než se jí stala Vídeň, a nějakou dobu plnila tuto funkci obě města souběžně. Pak se ovšem Praha stala na dlouhý čas pouhým hlavním a sídelním městem Českého království.

Ještě v posledních dvaceti letech 19. století Vídeň s Prahou vzorně spolupracovala. Starostové se oslovovali „vysoce vážený pane kolego“. Městské správy si vyměňovaly informace třeba o postupu, jak k centru připojit předměstí, nebo o posuvných žebřících hasičského

sboru. Po požáru vídeňského Ringtheatru (1881) zorganizovala Praha po Čechách finanční sbírku na pomoc obětem. Vídeň zase pomohla Praze po požáru Národního divadla.

České a německé politické reprezentace s gustem využily napětí mezi radnicemi ve svém souboji. K česko-německému rozkolu přispěly i nepokoje způsobené vládními pokusy o zavedení jazykových zákonů a protičeské postoje vídeňského starosty Luegera, obávajícího se přívalu českých přistěhovalců, který podle něj může smést německou Vídeň.

Hlavní příčinou sváru ovšem bylo postavení české menšiny ve Vídni a v Dolním Rakousku. Vídeň bývala současníky považována za „největší české město“ — na konci 19. století žilo ve Vídni přibližně sto tisíc našich krajanů. Některé neoficiální prameny uváděly dokonce až půl milionu Čechů. Prvními „osadníky“ české Vídne byli služebníci a muzikanti doprovázející šlechtice z Čech a Moravy na jejich misi k císařskému dvoru. Zhruba od půlky 19. století přední pozice v hlavním proudu Čechů putujících do rakouské metropole zaujali řemeslníci (především krejčí a ševci), služebné, kuchařky, cukráři, cihláři, lékaři a učitelé. Pražských učitelů si ve Vídni hodně cenili, neboť jejich němčina se vyznačovala čistotou, nezasažeností dialektem, jak se to v uzavřené enklávě bez živých kontaktů a libujících si ve své strnulosti s jazyky stává.

V říšském rezidenčním městě se daly získat kontakty, možnosti kariéry tam byly mnohem nadějnější než v Praze. Nejlepší školy v mocnářství lákaly do metropole i studenty. Ve Vídni Češi zakládali své školy, krajanské spolky. Důležitou úlohu sehrál vídeňský Sokol. Někteří krajané ale změnili svou identitu. Být Čechem ve Vídni často nepřinášelo nic pozitivního. Rodilí Vídeňané měli legraci z němčiny s českým akcentem, svým oblečením i chováním vyvolávali Češi dojem křupanů z venkova, kterými skutečně byli. Takřikajíc bezděčná komika lidí přicházejících z Čech a Moravy se stala vděčným objektem vídeňských žertů, zpočátku bez nacionalistického podtextu. Což ovšem neznamená, že vídeňské žertování na český účet nebylo drsné, oblíbeným číslem byla třeba etuda na téma

šoku z existence jazyka — čeština byla ve Vídni dlouho považována za soubor zvuků, kterými se dorozumívají kočí. Ani naše „kacířská“ minulost u katolických Vídeňanů nepředstavovala přednost. Z německy mluvících Vídeňanů málokdo věděl, kdo to byl Mistr Jan Hus, přesto se ve vídeňské němčině říkalo „jemanden aufhussen“, což ani není třeba překládat. Nejvděčnějším publikem vídeňských komiků, kteří si brali na paškál legrační lidičky ze severu, byli poněmčení Češi. Být papežštější než papež, to patří k české nátuře, které se jen tak nezbavíte ani v nové identitě.

O intenzitě přistěhovalecké vlny z Čech dodnes svědčí vídeňský telefonní seznam s hojným výskytem jmen českého původu.

Nejspíš na přelomu 19. a 20. století, v čase sílícího nacionalismu, který ovládl Prahu i Vídeň, se rodila česká rezervovanost vůči emigrantům vracejícím se do vlasti. Češi působící delší dobu ve Vídni byli v Praze přijímáni s rozpaky, jako nebezpečné, nespolehlivé osoby. Mnohdy takové vídeňské Čechy pak nechtěli ani ve Vídni, ani v Praze.

Ale i rakouští badatelé připouštějí, že „... vídeňští Češi měli rozhodující vliv nejen na lidovou kulturu, nýbrž i na mentalitu, řeč a celkový výraz, gestus města.“

O různých podobách působení Čechů ve Vídni, někdy překvapujících, je tato kniha.

V minulém století Praha a Vídeň navázaly na časy, kdy se starostové obou měst oslovovali „vysoce vážený pane kolego“. Ve třicátých letech Praha byla aspoň na čas bezpečným místem pro Vídeňany, kteří prchali před nacismem. Po komunistickém puči v únoru 1948 a po sovětské okupaci v roce 1968 využili vídeňskou pohostinnost a svobodu zase Češi.

PODOBY OBRAZU CÍSAŘE PÁNA

„Vizte, jak se vyšvihl na koně, on, stařec 77letý!“

NÁRODNÍ LISTY

Tento syn českého národa dobrovolně, nedbaje své nezuživosti, dal se odvésti na vojnu, aby dal svůj život i statky za svého císaře.

JAROSLAV HAŠEK: OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA
ŠVEJKA ZA SVĚTOVÉ VÁLKY

Rakouská historička Brigitte Hamannová, autorka několika monografií o významných Habsburcích, třeba o korunním princí Rudolfovi nebo císařovně Alžbětě, na otázku, zda uvažuje o napsání knihy o císaři Františku Josefovi I., odpověděla: „Myslíte o tom nudném patronovi? Ne.“ Českého historika Jiřího Raka postava předposledního rakousko-uherského císaře nenudí. V obsáhlé knize *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804—1918*, sledující vztah Čechů k panovnickému domu, se její autor obsírně věnuje dlouhé vládě Františka Josefa. O žádný akční příběh jistě nejde, ve sledu událostí plynoucích v duchu mírného pokroku v mezích zákona dochází ke zvratu až v závěru: císař a jeho národy vstupují do velké války. Přitom bilance vlády Františka Josefa není tak špatná, říše i ve své nudné existenci dokázala vstřebat územní ztráty, porážku v bitvě s Prusy u Hradce Králové, tragická úmrtí členů císařské rodiny: mexického císaře Maxmiliána, následníka trůnu Rudolfa a císařovny Alžběty, i atak moderního světa, který ji přiměl k vybudování železniční sítě. Osu Rakovy knihy představují citace z českých novinových článků a různých příležitostných tisků oslavujících císařské návštěvy Prahy, císařská jubilea a svatby. Už po přečtení několika úvodních stran knihy vás napadne, že pro vyjádření českého vztahu k císaři pojem lojalita nedostačuje, obyvatelstvo

v Království českém monarchu zbožňuje. Na nádražích, kam císař přijížděl, postavili císařský pavilon, tak trochu ve stylu hollywoodských dekorací, uvítací řeč držel starosta, poté představil zastupitelstvo a důstojnický sbor — mezi vojáky se císař cítil nejlépe —, následovala přehlídka čestných jednotek, veteránů, hrála se císařská hymna. „Těšíme se z toho, pánové, že krásné město Praha takové city k nám chová,“ prohlašuje dojatý panovník. Totéž říká i ve Vídní nebo v Křečchoři. Ale mohl svým národům říkat něco jiného?

Císařský průvod míří na Hradčany. Prochází slavobránami. Z oken létají květiny a konfety. Všude prapory, obří transparenty, špalíry řemeslnických cechů, kapely koncertují, sbory zpívají, průvod se zastavuje u skupiny dětí, recitující holčička dostane od císaře zlatý dukát, dojetí: pláče císař i věrní Čechové; to je hezké, to jsem nečekal, šeptá česky panovník mezi slzami. Střelba z hmoždířů, sázení císařských lip. Příchod krojovaných vesničanů, císař projevuje lítost, že zájem o kroje upadá a Češi nechodí ve svých rázovitých krojích stále. Průběžně se připomíná česká věrnost panovnickému domu. Do jedoucího kočáru házejí lidé papírky se svými přáními. Císař kyne z balkonu a shromážděný lid provolává slávu nebo vysílá prosbu k Bohu, aby ještě dlouhá léta chránil Jeho Veličenstvo. Příležitostní veršotepci ho srovnávají s Otcem vlasti, Karlem IV., další se radují, že v habsburských žilách koluje i přemyslovská krev, v blouznivém záchvatu inspirace pár básnických osamělců spatřuje v císaři husitského vojevůdce.

NADĚJNÝ MLADÍK A ROZŠAFNÝ STAŘEC

Císař František Josef nastoupil na trůn v pevnostním městě Olomouci v roce 1848. Vídeň, v ten čas rozjitřená revolucí, tak přišla o velkou podívanou, kterou obřady císařské korunovace nabízejí. Na trůn nastoupil hezký, pečlivě vyholený osmnáctiletý mladík (nebo se ještě neholí?) s jemnou pleť a konzervativními sklony. Říše v nejistém čase mění svůj symbol: nevýrazného, v Čechách velmi oblíbeného Ferdinanda Dobrotivého, který se dal korunovat na českého

krále, střídá ambiciózní mladík. K portrétování se František Josef dostavuje ve vojenském stejnokroji, jindy se zahalí do teatrálně nařaseného řádového roucha zlatého rouna. Ferdinandova abdikace Čechy netěší, ale i s novým císařem jistě budou vycházet také dobře a náležitě oslaví jeho korunovací svatováclavskou korunou. Jenže František Josef se k tomuto obřadu nechystá. Jen slibuje, ale nekoná. Češi si to vysvětlují jednoduše: císař se obklopuje bídnými rádci, kteří mu radí špatně, tedy protičesky. Bez nich by se stal českým králem bez zaváhání.

Císařova podoba se mění s postupujícím věkem. Ubývají mu vlasy, vous mohutní a císařův obraz získává definitivní podobu: lehce nakadešené chuchvalce bílých vousů rozdělených do dvou pramenů lemují zasmušile rezervovanou tvář starce s pomněnkovými očima. V této podobě vstupuje do posledních čtyř desetiletí své vlády a stává se ikonou, která ještě dnes reprezentuje starou monarchii. Císařovy charakteristické licousy napodobovalo jeho přičinlivé úřednictvo po celém mocnářství, podle Werfela i domovníci v počestných měšťanských domech si pěstovali císařskou vizáž. Rakouská identita tehdy spočívala na bedrech vysoké byrokracie, důstojníků vyšších hodností, církevní hierarchie a domovníků, kteří už svým císařským vzeřením dávali najevo, že jsou oporou habsburského trůnu. Na konci 19. století se vyprávěl ve Vídni vtip, že Rakušané jsou národem dvorních radů.

STARÝ MOCNÁŘ

Loajální novináři ve Vídni i v Praze oceňují u staříckého císaře bezpříkladnou svěžest těla a ducha, vždy je dokáže nadchnout staříkův svižný krok, vojenské držení těla nebo jeho stejnoměrně, zřetelně, v jednom tahu vyvedený podpis. Císaři se na jeho vizitacích všechno líbí, poněvadž nechce žádný ze svých národů zarmoutit. Doba pokročila, stále větší respekt získávají Munchovy a van Goghovy obrazy, ve Vídni staví Loos, a tak císař staromilec občas třeba před secesním domem — ani secesi nemá rád — prohodí „moderní, ale

hezké“. Podnikaví jednotlivci při císařské návštěvě Prahy pronajímají okna, na trase průvodu staví před domy improvizované tribuny, publikum sedí i na střechách. Večer procházejí ulicemi lampionové průvody, oblohu nad městem rozsvěcují ohňostroje. A inzerát módního obchodu Marie Černé nabízí „k císařovu pobytu do Prahy přijíždějícím dámám levné, ale elegantní blusy, župany a spodní sukně“. Ano, nakupování prádla bylo v Rakousku milou činností: malíř František Kupka v dopise doporučoval básníku Macharovi, aby si do francouzské metropole přivezl z říše dostatek podvlékaček, protože v Paříži jsou dražší.

V Praze a Vídni se prohlubuje česko-německý národnostní konflikt. Pražské noviny píší, že Češi osvědčují své dynastické smýšlení důrazněji než čeští Němci. Císař tatíček drží své národy pohromadě, neufemisticky řečeno: v patu. Vyzývá Čechy a Němce ke spolupráci. I básník J. S. Machar, považovaný za nepřítel monarchie, napsal: „Populární a milovanou jest osoba mocnářova po celé monarchii. Jeho stáří, jeho povaha, jeho ranami těžce zkoušený život učinily jej takřka idolem celé říše. Jsem jist, že nejopozičnější kraje, ba zem, která by se nalézala ve stavu vyslovené revolty, byla by okamžitě pacifikována pouhým jeho příchodem. A ne v čele vojska a pušek. Dvorní kočár, na boku furýr s bílým peřím na klobouku a v kočáře císař v generálské uniformě, se svým aristokratickým, a přece vlídným pohledem — kdekdo obnaží lebku a bude křičet: Sláva císaři!“

ŠAVLE S DĚTIČKAMI

Během války se český postoj k císaři rychle mění. Útrapy války na frontách i v zázemí, obavy z poválečného vývoje v případě rakouského vítězství, Masarykova činnost v zahraničí, Kramářovo a Rašínovo odsouzení k trestu smrti ve Vídni sehrají své. Češi přijmou velkou válku za svou až v jejím závěru, kdy jim konečně dojde, že i z válečného běsnění mohou šikovní politici vyždímat něco přínosného, v našem případě samostatný stát.

Malíř František Kupka, Macharův přítel, který už před koncem 19. století Vídeň opustil a žil v Paříži, na jedné válečné karikatuře zpodobnil Františka Josefa jako orientálního despotu se šavlí s nabodnutými dětskými tělíčky. Machar si po válce proti už mrtvému císaři přisadil v básni Franz Joseph: „Snad myšlenka ti o Hradčanech blyskne / zoufalým nitrem... ticho je v těch jizbách / nad dumnou Prahou...// Leč řev té Vídně, tvojí Vídně, / ti nohy podtrhne, padneš v bláto dlažby / a Hruza přiskočí a vypije ti / v ráz bídnou duši...“ Macharovu poezii dnes skoro nikdo nečte. Kupku svět obdivuje jako průkopníka abstrakce, ne jako karikaturistu. A tak v Čechách je nejznámějším císařem Františkem Josefem ten Haškův z románového Švejka. Na své budějovické anabázi potkává Švejk prorocky nalaďeného starého ovčáka: „A von tu vojnu náš císař pán nevyhraje. To není žádný nadšení do války, poněvadž von, jak říká pan učitel ze Strakonic, se nedal korunovat. At' si maže teď, jak se říká, komu chce med kolem huby. Když jsi, lumpe starej, slíbil, že se dáš korunovat, tak jsi měl držet slovo.“

JEDNA MINUTA VÍDEŇSKÉHO TICHA A KOCOUR VE SKLADU

Helmut Qualtinger byl nejpopulárnějším vídeňským kabaretiérem po druhé světové válce. Psal texty, hrál a zpíval. Komentoval rakouskou současnost i rakouské angažmá v nacistickém úsilí o ovládnutí světa. Čechům by jeho postava a humor připomínaly Jana Wericha. Vídeňskému publiku předčítal německé překlady povídek Bohumila Hrabala a Haškova Švejka. Qualtinger představil Vídni dva největší české vypravěče, v jejichž prózách zaujímá Rakousko-Uhersko, a tudíž i jeho metropole významné místo. O Haškově Vídni píšu na jiných místech. Hrabalovo dílo prostupuje postava strýce Pepina, jehož předobrazem byl skutečný Hrabalův strýc. „... prizmatem jeho vyprávění anektoval Hrabal do své prózy obrazy starého Rakouska-Uherska, bohatě kolorované ve stylu Haškových humoresek,“ napsal Jiří Pelán. Legrační historky, které Pepin chrlil v kompozicích

jakoby převzatých z moderních románů, Hrabal pojmenoval jako pražské dada. Pražské dada, to je také Švejk, Werichovo a Voskocovo Osvobozené divadlo a česká nostalgie po císařské Vídni. V šedesátých letech se předčítáním Hrabalových a Haškových textů vídeňským kabaretiérem kruh takříkajíc uzavřel.

Záznam Qualtingerova čtení z Haškova románu jsem slyšel. Jeho rakouští posluchači reagovali jako Češi, dokonce se smáli Švejkovu mazání revmatického kolena opodeldokem. Ale když Qualtinger dočetl pasáž o tom, jak hostinský Palivec uklidil císařův portrét ze stěny hospody U Kalicha, protože na něj sraly mouchy, v sále nastalo ticho jako v kostele. Nekonečně dlouhou jednu minutu trvalo, než se publikum vzpamatovalo a vrátilo se do původního smíchového rytmu, kterým na čtení Švejka obvykle reaguje nerakouské publikum. O portrétu císaře pána, který visel v každé úřadovně celé říše, ve Vídni, v Praze, v zapomenutých okresech na východě Haliče, napsal Hašek povídku už v čase svého legionářského angažmá. Protagonista jeho *Povídky o obrazu císaře Františka Josefa I.*, Vídní loajální papírník Petiška, který o císařských narozeninách vyvěšuje na domek černožlutý prapor a dodává do důstojnického kasina lampiony, má na skladě dvě tisícovky císařových portrétů. Obrazy s mocnářem nejdou na odbyt. Papírník se domnívá, že válka zvýší obrát císařových podobizen. Ale ani válečné události poptávku po obrazech neposílí. Petiška začne vymýšlet reklamní slogany. Loajální papírník však dopadne jako opatrný hostinský Palivec ve Švejkovi. Za slogan *Tento staříčkový mocnář je na prodej místo 15 K nyní jen za dvě koruny* ho vojenský soud odsoudí na třináct měsíců těžkého žaláře. Císařovy portréty v povídce ale neznečistí mouchy, ve skladu je označuje kocour. Nešťastný Petiška vynese zapáchající portréty na zahradu, kde v kocourově aktivitě pokračují slepice a psi. Hašek následoval osud svého hrdiny a byl ve Vídni kvůli této povídce, která vyšla v legionářském časopise v Rusku, považován za velezrádce.

ZNEUCTĚNÍ PORTRÉTU CÍSAŘE PÁNA PODLE JOSEPHA ROTH A

Nevím, jestli Joseph Roth někdy četl Švejka. Možná ano. Ve svém nejproslulejším románu *Pochod Radeckého z třicátých let* popisuje na příběhu tří generací rodiny Trotta úpadek a pád dunajské monarchie. Joseph Trotta, potomek chudých slovinských rolníků ze Sipolje, zachrání v bitvě u Solferina život mladému císaři Františku Josefovi a je povýšen do šlechtického stavu. Jeho vnuk bojuje za císaře v první světové válce. V pražském (!) bordelu, v jehož „růžovém pološeru zářila bílá napudrovaná těla, blyštěly se zlaté hvězdičky, třeptily se stříbrné šavle...“ a „dvojice za dvojicí vstávala a odcházela...“, popojde k hodinám a zase o krok ucouvne, protože si všimne divné věci: „Z bronzového rámu, znečištěného od much, zíral nejvyšší vojevůdce, zmenšený — známá, všudypřítomná podobizna Jeho Veličenstva ve sněhobílém úboru s krvavě rudou šerpou a Řádem zlatého rouna... Chytil rámeček, odklopil papírovou zadní stěnu a vytáhl obraz z rámu. Složil jej nadvakrát, pak ještě jednou a strčil jej do kapsy. Obrátil se. Za ním stál plukovní lékař. Prstem ukazoval na kapsu, do které Karel Josef schoval císařovu podobiznu. I jeho děd ho zachránil, pomyslí si doktor Demant.“

.....

DŘÍV NEŽ KAFKŮV ŘEHOŘ SAMSA SE V BROUKA PROMĚNIL CÍSAŘ

Hospoda Durkoviče milého U Sedmi švábů, zvenčí neúhledná, zato uvnitř překvapující, a tam v přepažené jizbě proti vchodu z nálivny visel obraz se „šesti šváby, kteří se drzejí píky a úzkostlivě s ní napadají zajíce, an se byl jim vstríc na zadní nohy postavil“. Toto podobenství bývalo rouškou zastřené, a kdo chtěl zvědět toto tajemství, tehdy odhrnul záclonu a ptal se, proč jest jenom šest švábů, když hostinec naznačen „K sedmi švábům“. Odpověď: Poněvadž ten sedmý se na ně dívá, jak zrcadlo dosvědčuje, které viselo hned nad obrazem. A také protější stěna

až přes obdélní nálivnu se honosila s mocnářem v životní velikosti, an každému se v zrcadle odrážel a mohl být za sedmého švába uznán.

ALOIS BEER: NA VANDRU

.....

PROTIALKOHOLNÍ CÍSAŘSKÝ PORTRÉT

Peripetie osudů císařského portrétu nabývají až surrealistický rozměr, stávají se paralelní „stopou“ příběhu celého kakánského císařství, jak Robert Musil v románu *Muž bez vlastností* ironicky pojmenovává dunajskou monarchii. Následující popis císařovy hlavy v rukopisných vzpomínkách Kateřiny Jakubíčkové z jihomoravských Kozojídek by mohl jako návod k namalování obrazu použít belgický surrealista René Magritte.

„Jednou, to bylo ve třetí třídě na začátku školního roku, dostali jsme do všech tříd obrazy císaře pána, nové, barvotiskové. Asi že na těch starých byl moc mladý a byly zašlé, jak potom měl mít u nás děcek tu pravou vážnost a úctu! Starý Fajkus dole, na chodbě do dvora, natíral zlatem staré rámy, do uschlých vkládal nové obrazy. Čučely jsme, my děcka, na tu vznešenou práci tak, že někteří zapomněli jít na stranu. Tak stoupám do schodů, plné oči zlata a živých barev císařského Majestáta bělučkových licousů a vlásků na hlavě. Na nic jsem nemyslela, ne tak na něco zlého. Najednou, jak když mně dá po hubě.
Hlava císaře pána.

Na zdi chodby byly připevněny obrazy protialkoholní akce. Byly na nich různé vnitřnosti, jak vypadají u zdravého člověka a jak u alkoholika. A to srdce pijáka, zduřelé, na některých místech obrostlé běloučkým tukem nebo čím, špička srdce, to je brada, jakési zduřeniny, to je nos; vletěla jsem do třídy, nemohla to vydržet *Podťe se na neco podívat!* Všichni vyběhli, já stála u plakátu a ukazovala: *To sú fúsy, to je brada, to sú líca* a tak mě na místě činu překvapil pan učitel. Nastalo vyšetřování. Nepřejte si vidět chmurný pohled pana učitele,

jímž mne zmrazil. Už jsi dochodila do školy. Odtud musíš pryč, sám se o to přičiním, co budu mít sil. A na žádnou jinou školu v Rakousku-Uhersku se nedostaneš. Sama sis to zavinila. Lituji tvé rodiče. Zpravil jsem o tom pana řídícího a on zařídí ostatní. Hoši, ty a ty, zaveďte ji do kabinetu, aby vám neutekla, jste za ni odpovědni. Pan řídící necht' rozhodne, co s ní udělá.“

Příběh skončí šťastně, pan řídící se zasměje a holčičku angažuje — v duchu nadrealistického ladění této kapitolky — do školního pěveckého sboru.

FRANZ JOSEF DNES VE VÍDNI A PRAZE

V současné Vídni symbol dunajské monarchie, nudný, staříčkový a „zalicouovaný“ císař František Josef osvědčuje svou nesmrtelnost jako symbol turistického průmyslu. Jeho podobizna zdobí stovky suvenýrů. Bez Františka Josefa si ani současnou Vídeň nelze představit.

V Čechách jeho odkaz přežívá méně zřetelně, ale o to důstojněji: čeští prezidenti od Masaryka po Zemana, možná nevědomě, se stylizují do císařovy tatíčkovské role. S dojetím přijímají oslavné holdy, mají svůj hrad a zámek, orchestr, stráž, fanfáry, prapor s nápisem Pravda vítězí, prezidentské milosti, vánoční a novoroční projevy, přijímají vyslance cizích zemí a vysílají do zahraničí ty své. Prezidenti po roce 1989 na rozdíl od Masaryka už nevládnou na stará kolena tak svižným krokem a ani svým národům, ale o to víc dbají na to, aby mravně polepšili ten jeden, co jim zbyl.

LOOS A KOKOSCHKA, VÍDEŇŠTÍ DANDYOVÉ

Tenkrát jsme v pařížském ateliéru Zrzavého slavili silvestrovskou noc s Bohuslavem Martinů... Kolem půlnoci se ozvalo zaklepání na dveře a nevešel nikdo jiný než velký, starý, veleznámý a velectěný Adolf Loos. Držel v náručí celou várku lahví šampaňského, které se při uvítání kutálely po podlaze...

JOHANNES URZIDIL: ŽIVOT S ČESKÝMI MALÍŘI

Vůní kadidla, kterou jsem v posledních školních letech nasával spolu s kouzlem klasické hudby a barokního umění s velkou rozkoší, mne duchovní prostor katolicismu nepřestal fascinovat ani později, přestože od církve jako instituce jsem se distancoval.

OSKAR KOKOSCHKA

LOOS, PO MATCE ČECH

Pro nejkrásnější tanečnici světa — Josephinu Bakerovou — z pouhého nadšení, bez objednávký a bez naděje na realizaci Adolf Loos, vídeňský dandy a konzervativní revolucionář s československým pasem, projektoval „tančící dům“ s bazénem v interiéru. Bakerová o Loosovi na oplátku prohlásila, že je nejlepším tanečníkem charlestonu v Paříži. Svůj slavný dům ve Vídni postavil na Michalském náměstí naproti císařskému Hofburgu pro firmu s pánskými oděvy Goldman & Salatsch. Dům, který je dnes považován za první moderní stavbu v rakouské metropoli, byl tehdy označen za „sýpku“ a císař měl o něm prohlásit, že je to barák bez obočí. Architektonická jednoduchost a „nezdobnost“ se tenkrát jevily skandálně. Uvedení plochých střech do moderní architektury Loosovi ve Vídni vyneslo přezdívku alžírský pirát.

Adolf Loos, po matce Čech a po otci Němec, vyrůstal v Brně v atmosféře kamenické dílny. V Brně a na jižní Moravě nalezneme několik soch kameníka Adolfa Loose otce, který se specializoval na hřbitovní náhrobky a pomníky. Například Miroslav u Znojma si v Loosově dílně objednala pomník padlým v první světové válce. Kameníkův syn dlouho po otcově smrti ve svém textu možná sebeironicky poznamenává, že architektura není umění, s výjimkou pomníků a hřbitovních náhrobků.

„Dojista soukromý život Loosův by byl skvělým literárním námetem,“ napsal český architekt Karel Lhota, „život plný rychlých změn a tragických událostí, z nichž pozvolné umírání ochablého organismu bylo tou nejtragičtější. Věčný bohém, sám bez prostředků, uskutečnil první Schönbergovy koncerty ve Vídni, ujal se Petra Altenberga v době, kdy se ještě vůbec netušilo, jaký je to básník, a dlouhý čas byl jediným zákazníkem Kokoschkovým.“

KOKOSCHKA, PO OTCI ČECH

Oskara Kokoschku nadchla souvislost jeho jména s českým názvem byliny *Capsella bursa-pastoris* — kokoška pastuší tobolka, na kterou ho při portrétování upozornil prezident Masaryk. Malíře potěšilo, že si plevelná rostlina svůj životní prostor dokáže vybojovat i na rumišti, v koutě sportovního hřiště, umí se protáhnout skulinou v dlažbě. Kokoschka, po otci Čech a po matce Rakušan, se narodil nedaleko Vídně. Jeho předkům, uměleckým kovářům v Praze, patřil dům U Ježíška ve Spálené ulici, který později proslavila vinárna, mezi jejíž štamgasty patřila řada významných českých umělců včetně Dvořáka a Smetany. Quido Mánes namaloval portrét dědečka Oskara Kokoschky. Obraz nazvaný Zlatník visí v pražské Národní galerii. Ferdinand I. Dobrotivý si u malířova dědečka objednal tabatěrku na šňupací tabák. Kokoschkův otec, také umělecký kovář, se z důvodů větších pracovních příležitostí přestěhoval s rodinou do Vídně.

Kokoschkovy expresionistické obrazy, jeho inscenace vlastní divadelní hry *Vrah, naděje žen*, bouřlivý vztah s Almou, vdovou po

Gustavu Mahlerovi, či umělcova vyholená hlava pobuřovaly nejen spořádané občany rakouské metropole, ale i některé takzvané akademické umělce a následník trůnu by ho byl dal nejraději spráskat. Kokoschku vyloučí z Uměleckoprůmyslové školy. Malíř se ocitá na periferii zájmu.

„Zájem určitých vídeňských společenských kruhů o moji malbu však vzbudila teprve osobnost Adolfa Loose. Seznámení s ním během Kunstschau roku 1908 mělo rozhodující význam nejen pro moji uměleckou dráhu, ale i můj život... Provázel mne nebem i peklem života jako věrný průvodce,“ vzpomíná Kokoschka v *Mém životě*.

ORNAMENT, CÍSAŘOVY A HERZLOVY VOUSY

Loosův esej *Ornament a zločin* patří k nejdůležitějším textům v dějinách umění. Autor v něm píše o tom, že skon ornamentu pomohl vývoji všech umění. Podle Loose nemohl Beethovenovy symfonie komponovat člověk oblečený v atlasu, aksamitu a krajkách.

Na přelomu 19. a 20. století některým vídeňským umělcům připadalo, že svět vcerejška drží při životě ornamenty a císařovy vousy. Karl Kraus si nebyl jistý, jestli císařovy vousy zakrývají obličej, nebo prázdno. Nedůvěřoval fasádám na budovách ani v přenesených významech. Chtěl vymetat ulice, zbavit tváře vousů a holit ornamenty na domech. Rád by pro své umění i život nastolil stav vymydlené „tabula rasa“. Loosův „funkcionalistický“ interiér amerického baru v centru Vídně i dům naproti Hofburgu odpovídají Krausovým představám o nové podobě světa. Kokoschka se nechal ostříhat dohola, přesněji řečeno na tváři i na hlavě měl asi dvoudenní stříž, s jakým jsou často foci zločinci. Ruský básník Vladimir Majakovskij, autor sbírky *Oblak v kalhotách*, asi netušil, že ve své provokativní „věžeňské“ vyholenosti měl předchůdce ve Vídni. Ale nic není tak jednoduché, jak se na první pohled zdá: Theodor Herzl, žid z Budapešti, žijící mezi Vídní a Paříží, v čase „stříhání“ císařových licousů a holení ornamentů v Krausových a Loosových dílech a vlašů na Kokoschkově hlavě doprovodí svoji ideu znovuzrození Izraele

„spuštěním“ starozákonně dlouhého vousu. Také prorok a malíř Karl Wilhelm Diefenbach v Hütteldorfu preferoval biblickou vizáž. O Diefenbachovi se zmíním v poslední kapitole knihy.

ŠATY OD KNIŽETE A EBENSTEINA: DVA DANDYOVÉ Z VÍDNĚ

Adolf Loos byl dandy. Dbal na své oblečení. Dával přednost korektnímu oděvu, bezchybně vyžehleným šatům. Moderní člověk podle něj nesmí vypadat pitoreskně. Za svůj vzor považoval anglického gentlemana. Loos nikdy neměl dost peněz. A tak přepychové obleky z obchodu s luxusním pánským zbožím Kniže & Comp získával tak, že pro firmu vypracoval architektonické návrhy za honorář v podobě doživotního dodávání na míru šitých šatů zdarma. Kokoschka následoval svého mentora: portrétuje dvorního krejčího, komerčního radu, noblesního pána a předsedu jednoty pánských krejčí pana Ebensteina, jehož salon šil pro staříckého císaře Franze Josefa. Ebenstein posílá malíři obleky šité na míru jako svým nejvznešenějším zákazníkům. „Namaloval jsem za to jeho portrét, na němž jsem ho zobrazil tak konzervativně, jak by to nedokázal ani dvorní fotograf,“ napsal Kokoschka.

Přiznám se, že mi není úplně jasné, jak se slučuje Kokoschkova a Loosova posedlost v holení ornamentů a císařských vousů s jejich nadstandardně dobrými vztahy s dodavatelem šatů pro císařský dvůr. Svým způsobem oba přijali roli manekýnů dvorských krejčí.

Loos narukoval do velké války jako důstojník v záloze. Do kasáren se dostavil v uniformě, kterou pro něj ušila firma Goldman a Salatsch, se širokým límcem místo stojáčku a v ovinovačkách místo rourovitých holínek. Podle Loose kvůli těmto botám Němci, bez ohledu na svou strategii, prohráli válku, protože se armádě zaparily nohy. U stejné firmy — za honorář v podobě portrétu majitelova vnuka — se do války oblékl i Kokoschka: světle modrý kabát s bílými výložkami, červené jezdecké boty a zlatá helma. Dokonalý cíl pro ruské střelce!

PÍŠÍCÍ ARCHITEKT A PÍŠÍCÍ MALÍŘ

„Adolf Loos nebyl *jenom* architekt, byl také vynikající řečník a esejista. Jeho přednášky byly ve své době pojmem, stejně jako ty Krausovy,“ prohlásil historik architektury a správce Loosovy pozůstatosti ve vídeňské Albertině Markus Kristan. Loos ve svých esejích psal nejen o kulturně-filozofických otázkách, ale i o životním stylu, dámské módě, o chůzi, sezení, stání, ležení, spaní, šatech. Markus Kristan připravil publikaci, ve které komentuje Loosovy úvahy o jídle a stolování, skvěle napsané eseje, jejichž skurilnost Loos přebíjí vtípem a ironií. Ve vídeňských kavárnách vedli Kraus s Loosem nekonečné rozhovory o umění a životě. Kraus ve svém časopise *Die Fackel* (Pochodeň) vášnivě obhajoval Loosovu architekturu.

Dodejme, že také Kokoschka nebyl *jenom* malíř, jeho eseje, vzpomínky a dramata se vyznačují originálním rukopisem a brilantními „kokoschkovskými“ formulacemi.

LOOS V PRAZE

Ve svém mistrovském díle, v Müllerově vile v pražských Dejvicích, slavil Adolf Loos v prosinci roku 1930 šedesáté narozeniny. Dostavili se jeho blízcí přátelé Sidonie Nádherná s Karlem Krausem, který bavil společnost vídeňskými anekdotami. Básník J. S. Machar podle svědectví Loosovy poslední ženy Claire Beckové vyprávěl historky o Masarykovi. Právě na narozeninové oslavě se Loos dozvídá, že mu československý prezident daroval deset tisíc korun a udělil čestný státní důchod, a vyřešil tak nedobrou finanční situaci stárnoucího, těžce nemocného architekta. Na oslavě chybí Oskar Kokoschka, který putuje po severní Africe a se zběsilostí sobě vlastní maluje pouštní obrazy. Do Prahy přijede až po Loosově smrti a bude portrétovat Masaryka. „Kdybych byla Kokoschkou, chtěla bych do Müllerovy vily namalovat dvanáct obrazů,“ napsala do listu *Prager Tagblatt* dánská spisovatelka Karin Michaelisová. Později Kokoschka namaloval šestnáct pražských vedut, ne ovšem pro majitele Müllerovy vily.

Dochoval se dopis, který Machar psal Claire Beckové před oslavou Loosových narozenin.

Madam,

zkusil jsem to, ale bezúspěšně. Doufám, že dr. Markalous bude mít větší štěstí. Doba je hrozná, ve všem se projevuje krize. Nevím, zda pan dr. Masaryk chtěl něco udělat — naše čtyřicetileté přátelství se rozbilo na kusy.

Tristní dopis, že ano? Ale...

S. Machar

Editor „loosovských“ vzpomínek Claire Beckové si s obsahem Macharova dopisu neví rady. Domnívám se, že šlo o přiznání čestného důchodu Loosovi. Machar zřejmě v důsledku chladných vztahů s Masarykem do jednání ani nevstoupil. Roli vyjednavče převzal Loosův velký obdivovatel, estetik Bohumil Markalous; čtenáři znají jeho beletristické práce, které podepisoval jako Jaromír John.

Loos miloval pražskou dlažbu, nikde na světě neviděl tak krásné a originální dláždění. Snil o hotelu, který chtěl postavit na petřínském kopci. Navrhoval, aby Československá armáda zavedla do svého jídelníčku zdravý pokrm — ovesnou kaši připravovanou po anglickém způsobu, se smetanou a chřupavým cukrem (chřupavost zdůrazňoval), jenže československým vojákům ovesná kaše nechutnala.

V časech monarchie Vídeň a Prahu spojovaly šlechtické paláce. Čeští šlechtici si vedle pražských paláců stavěli sídla také ve Vídni, aby byli blíže dvoru. Mít bydlení v obou městech byla pro ně tehdy společenská nutnost. Na tuto tradici svým způsobem navázal Adolf Loos: jednu z jeho dvou nejvýznamnějších staveb nalezneme ve Vídni naproti Hofburgu, druhou v pražských Dejvicích s výhledem na Pražský hrad.

„Žil jsem ve Vídni a nikdy jsem nezažil od ní vděku za svou činnost,“ napsal Adolf Loos. „To u vás vedlo se mi lépe: ví se o mně a starají se o mne. A nevděčný jsem já sám: přece je Vídeň pro mne

něčím výjimečným a milým — to proto, že jsem se tu cítil vždy jako pravý revolucionář. Česká povaha je zvláštní, málo iniciativy a mnoho rozumu a pile...“

KOKOSCHKA V PRAZE

Kokoschka, do roku 1947 československý občan, přijíždí do Prahy v polovině třicátých let. V nacistickém Německu ho označili za zvrhlého umělce. V Praze žije čtyři roky. Seznamuje se se studentkou Oldou, dcerou sběratele umění Karla Palkovského, se kterou se po odchodu z Čech v Londýně ožení. V metropoli nad Vltavou se zajímá o Židy: „Pražští Židé byli zvláštní druh lidí, mystikové; vykládali kabalou a věřili v Golema... Celá nová rakouská literatura je výhradně dílem pražských a brněnských Židů.“ Na Havelském trhu malíř nakupuje kopřivy, které doma rozložil na podlaze a nahý se v nich válel. Kopřivami Kokoschka léčil revma. Vzhledem k poženanému věku, kterého se dožil, můžeme léčbu pražskými kopřivami považovat za zdařilou. Portrétuje prezidenta T. G. Masaryka, kterého si velmi váží. Při práci s ním rozmlouvá o Komenském, kterého do obrazu přimaluje, jak ukazuje na tabuli smyslové orgány, brány lidského vnímání. O Komenského se Kokoschka zajímal celý život. Jako dítě dostal od svého otce několikajazyčné vydání jeho základního díla Svět v obrazech (Orbis pictus), ilustrovaného slabi-káře z roku 1654. Kokoschka psal hru o setkání Komenského s Rembrandtem, chtěl v duchu Komenského učení reformovat rakouské školství. O Komenského dílo se tehdy zajímala řada rakouských a německých umělců, jeho *Labyrint světa a ráj srdce* znal i Franz Kafka.

V duchu učení českého myslitele Komenského vytvářel Kokoschka celý život svým malířským dílem vlastní podobu „světa v obrazech“.

ZÁVĚR S PEČENOU SLEPICÍ

Během druhé světové války maluje Kokoschka politický obraz *Rudé vejce 1939 —1940*: pečená slepice připravená k jídlu — Československo — odlétá a snáší na talíř rudé vejce. V pozadí hoří Praha; u stolu sedí Mussolini a Hitler v papírové vojenské helmě, pod stolem kočka s napoleonským kloboukem a kokardou a za ní anglický lev, jehož ocas je zatočen do tvaru znaku libry, na podstavci s nápisem *In pace Munich*.

**VZNÁŠÍME SE NAD MĚSTEM.
NA NÁVŠTĚVĚ U PAVLA KOHOUTA
A JELENY MAŠÍNOVÉ**

Nápisy na náhrobních kamenech hřbitova sv. Marxe vynahradí celou rakouskou literaturu od Grillparzera.

THOMAS BERNHARD

„Původně zde byl fotoateliér. Když jsme sem přišli poprvé, byla tady bíle natřená okna. Adresa? Asi jedna z nejlepších ve Vídni, na rohu Graben a Kohlmarktu. Byt byl malý, ale brzy jsme zjistili, co všechno s ním lze udělat. Začalo to tím, že jsme vylezli na střechu a našli tam záhon, který patřil domovnici. Střecha by se mohla stát letní součástí bytu, napadlo nás. Majitel domu nám střechu se záhonem pronajal. Udělali jsme poschodí navíc, zvýšili jsme trochu střechu. Je to naše vyhlídková terasa a naše soukromé heurige. Přejeme si dobré léto a příznivý podzim, abychom tady mohli sedět každý večer. Sedíme mezi komíny a vznášíme se nad městem.“

Po Pavlu Kohoutovi se ujímá průvodcovské role jeho manželka Jelena Mašínová.

„Přímo před sebou máme kostel sv. Petra, támhle ty menší věže patří jezuitskému kostelu, dál jsou dominikáni, fenomenální dominanta Svatého Štěpána. Vidíte tu skleněnou věžičku? Je na Anker-Hausu od architekta Otto Wagnera. Dnes večer se tam bohužel nesvítí, ve věžičce má svůj ateliér malíř Hundertwasser...“

Ani mě tolik neudivilo, že tento architekt nepravoúhlých květinových domů a malíř spirál bydlí v „povznášejícím“ prostoru. U Kohoutů jsem byl v polovině devadesátých let, to Hundertwasser ještě žil.

„Kostel sv. Karla poznáte podle minaretů, které stojí u něj...“

Kostel byl postaven po vítězství nad Turky u Vídně, minarety představují jakýsi vítězný monument, z ukořistěných tureckých děl vítězové odlili největší vídeňský zvon Pummerin ve svatoštěpánském dómu. A co zvuky, jak tady na střеше slyšíte město? Obligátní otázka, která člověka z rozhlasu napadne skoro vždycky.

„Zvony kostelů a koňská kopyta na dlažbě,“ pohotově odpovídá Jelena, příležitostná autorka rozhlasových her. „Vidíme odtud jedenáct věží a kupolí, kostel sv. Augustina, tam se ženili Habsburkové, až na Franze Josefa a Alžbětu, ti se brali v kostele sv. Michala vedle Hofburgu, protože kostel sv. Augustina zrovna opravovali,“ pokračuje v popisu panoramatického výhledu ze střechy. „Za Hofburgem stojí Votivní kostel, postavený jako poděkování za to, že mladý císař přežil atentát.“

PŘÍJEMNÉ MĚSTO, KDE SE JEN TAK NEPROSADÍTE

Oba hostitelé se shodují na tom, že Vídeň je příjemné město k životu, nikdo nikam nepospíchá, Rakušané nejsou spěchaví lidé. K podobnému poznatku dospěl na začátku minulého století František Weyr (český právník a státopěvec, více o něm v kapitole Šlo české povídlo na vandr): „Zdávalo se mně vždy, že jsou města, která se hodí spíše k trvalému přebývání, a taková, která skýtají zvýšený požitek turistům všeho druhu. Do první skupiny čítám Vídeň (aspoň tu, jaká bývala před první světovou válkou), do druhé Prahu, Norimberk a jiná. Četl jsem kdysi za Rakouska v nějakém novinářském feuilletonu, že Praha dělá na Vídeňana dojem města tragického, a myslím, že tím pisatel vystihl dobře skutečnost: bylo tam vždy více tragiky a romantiky než ve Vídni a i život tam byl těžší a těžkopádnější. Leckterý Vídeňan by asi řekl, že z pouhých krásných pohledů a vyhlídek a historických vzpomínek nelze vesele a pohodlně žít; jsou spíše pro turisty.“

„Ve Vídni se člověk těžko prosazuje,“ říká Pavel Kohout, který sem ovšem přišel nuceně, do exilu a jako autor, kterého v Rakousku

znali, a tudíž ve výhodnější pozici než jiní, začínající autoři nebo známí jen doma. Vídeň podle Kohouta uzná autora, až když ho uzná zbytek světa. V tomto ohledu není náhodou, že Mozart má ve Vídni dva hroby, první, kam ho hodili a zasypali s neznámými spolutrpiteli, a pak druhý, do něhož Mozarta slavnostně převezení, když se ukázalo, že to je génius... „To jsou dvě stránky tohoto města a myslím si, že i Praha je na tom stejně, těch tři sta let ve společném státě přebíjí těch bezmála sto let pauzy, i když ta pauza přinesla Rakousku obrovské výhody... V Rakousku většina lidí pracuje, aby to bylo vidět, v Německu, aby byl uznán a poznán váš status, k příslušné kategorii patří určité auto, byt... V Rakousku většina pracuje proto, aby si v sedmnáct hodin, když padla, sedla někam do hospody, kterých jsou tady tisíce. Rakušané se zpravidla neopíjí, mluví volně a živě, a navíc tak potichu, že si ve společnosti můžete se sousedem bez problémů vyprávět.

Do Prahy jezdíme, když chceme, aby se v našem životě odehrál pohyb, abychom byli v jakémsi proudu, aby se něco dělo. Do Vídně se vracíme proto, aby se tam nedělo nic. Sedneme si do některé ze zdejších restaurací a relaxujeme. To je náš rozdílný přístup k oběma městům.“

K oblíbeným podnikům Jeleny Mašínové a Pavla Kohouta patří restaurace U Černého velblouda nedaleko jejich domu. Můžete si tam dát skvělý Tafelspitz, vařenou hovězí špičku s bramborem a jablečným křenem. Vídeňskou specialitu, kterou měl rád císař František Josef. Interiér Černého velblouda českým pamětníkům připomíná pražskou Mělnickou vinárnu na Národní třídě v časech, než byla „přebudována“ na luxusní zařízení. Restaurace U Černého velblouda byla založena roku 1618, tedy dva roky před bitvou na Bílé hoře. Dějiny vás ve Vídni dostihnou i na nečekaných místech, stejně jako v Praze.

Na střeše s výhledem na Hundertwasserův ateliér následovala přednáška o heurige.

.....

Heurige má v Rakousku dva významy — znamená jednak letošní, nové víno, ale také místo, kde se tento nápoj podává. Císař Josef II. zrušil nevolnictví, vydal toleranční patent a v roce 1784 se císařským dekretem postaral o hospody. Šlo o nařízení, podle kterého tehdejší vinaři žijící za městem museli ve svých hospůdkách prodávat jenom vlastní produkty, své víno, své hovězí, svoje vepřové. Když jim domácí víno došlo, museli heurige zavřít. Víno nesměli nakupovat jinde. Vináren heurige, většinou se zahrádkami, se ve Vídni a kolem města nalézá kolem patnácti stovek. Dnes nařízení Josefa II. neplatí do všech důsledků, v heurige se prodává i minerálka, káva, vepřové z jatek, tedy to, co majitel nevypěstoval na své zahrádce nebo nevykrmil ve svém chlívku.

.....

VDĚČNÍ VÍDEŇŠTÍ KREJČÍ NA HŘBITOVĚ SVATÉHO MARXE

„V Praze jsme na Štědrý den chodili na Vyšehrad, Pavel tam má rodiče a já babičku, navíc jsme tam zapalovali svíčky na hrobech svých oblíbených spisovatelů a básníků,“ vypráví Jelena Mašínová. „Dávali jsme svíčku na hrob Svatopluka Čecha, připadal nám takový opuštěný... Na emigraci se nedá dopředu připravit, navíc jsme si mysleli, že se vrátíme.“

„My jsme se vrátili, ale oni nás vynesli nazpátek do Rakouska. V emigraci nemáte přátele ani hroby svých blízkých,“ poznamenává Pavel Kohout.

„Hledali jsme ve Vídni „svůj“ štědrovečerní hřbitov. Centrální hřbitov nám připadal takový odosobněný. Někdo nám řekl o krásném biedermeierovském hřbitově sv. Marxe z časů císaře Josefa II. Přišli jsme

tam večer, nikde žádná svíčka, vlastně už jsou tam jenom náhrobky, hřbitov je zrušený, nikdo tam nelezí. Najednou jsme v dálce zahlédli malé světýlko, vypravili jsme se za ním. Došli jsme ke krásnému hrobu. Byly tam tři svíčky a ohromné věnce se stuhami, na kterých bylo napsáno: Našemu milému vynálezci šicího stroje jeho věrní vídeňští krejčí. Od té doby je to náš hrob, ke kterému chodíme ve Vídni zapálit svíčku. Vynálezce vystřídal vyšehradského Svatopluka Čecha.“

Ten vídeňský vynálezce šicího stroje se jmenoval Josef Madersperger. Jenže se svým šicím strojem s řetězovým stehem a jednou nití se neprosadil. V Rakousku nechápali epochálnost objevu. Přitom existovala poptávka po takovém stroji: evropské armády se rozrůstaly, z čehož plynula potřeba spousty nových uniforem. Šicí stroj téměř paralelně vynalezlo několik dalších nadšenců v zahraničí. Svět dobyly až šicí stroje Američana Isaaca Singera, původně kočovného herce s židovskými kořeny v Německu, který ale nevynalézal, jen zdokonalil práci svých předchůdců. A uměl se prosadit. Singrovky dodnes ovládají svět.

V 19. století českých krejčí ve Vídni kvapem přibývalo. Postupně krejčí českého původu císařskou metropoli ovládli. Dodnes slavná firma z Graben Knize and Comp svědčí o českém krejčovském boomeru ve Vídni. Takže je víc než pravděpodobné, že ti krejčí, kteří nosí na Marxův hřbitov věnce, pocházejí z Čech. Pavel Kohout a jeho žena si cestou k hrobu vynálezce šicího stroje „podvědomě“ našli svou českou stezku ve Vídni.

Krejčí hrají v životě českých spisovatelů důležitou roli. Bohumil Hrabal měl doma na zdi pověšenou reklamní tabuli na singrovky se švadlenou šlapající do pedálu šicího stroje nadčasově krásnými nohama. Nevím, jestli Hrabal znal zjištění Trockého nebo autora románu *Tma o polednách* Arthura Koestlera o mimořádném sklonu krejčích k radikálním, revolučním řešením. O nadání krejčích k subverzivní činnosti psal i český národopisec Čeněk Zíbrt, podle kterého se během 19. století stalo mnoho pražských krejčích tanečními mistry a svou radikalitu „vytančilo“. Poptávka po tanci tehdy převyšovala zájem o nové šaty. Kruh se uzavírá *Tanečními hodinami pro starší a pokročilé* Bohumila Hrabala.

Ve Vídni se také občas vypravím na hřbitov sv. Marxe, jdu k „prvnímu“ Mozartovu hrobu, ne k hrobu vynálezce šicího stroje, asi proto, že jsem nikdy nebyl emigrant a znám subverzivní povahu krejčích. Na hřbitově sv. Marxe nalezneme i pomník krejčího Františka Moravce. Po napoleonských válkách se mladý krejčovský tovaryš, roďák z Roudnice, vypravil na zkušenou do Vídně, kde si počínal velmi zdatně a oženil se s dcerou zámožného krejčího. Vídeňskou idylu narušila nemoc, Moravec začal ztrácet zrak. Musel tudíž změnit povolání, vsadil na lázeňskou kariéru. Na břehu dunajského kanálu postavil parní lázně (od roku 1838 Sofiny lázně, později Sofiny sály). Moravcův podnikatelský záměr měl úspěch. Vídeňští lékaři do jeho parních lázní posílali své pacienty. Dunajská metropole je totiž městem revmatiků. K rozvoji nemoci prý napomáhá větrná situace města: ledový maďarský vítr se v něm střídá se suchým alpským fönem a od západu vane teplý vítr. Parní lázně slepého krejčího navštěvovala i matka budoucího císaře Františka Josefa velkokněžna Sofie. Franz Morawetz neuměl usínat na vavřínech, budovu přestavěl, v lázních se nejen koupalo, ale i tančilo. Velký bazén zakryli fošnami, dřevěná podlaha umožnila nejen tanec, ale přispěla i ke zvýšení akustické kvality prostoru, jehož pro své koncerty pak využil i Johann Strauss otec. V roce 1912 se v Sofiných sálech přednášel Karl May na téma *Vzhůru do říše ušlechtilých lidí*, o přednášce se zmiňujeme v jiných částech knihy. Pak příběh parních lázní českého krejčího nabral tragický směr. V šestadvacátém roce tady založili rakouskou NSDAP. A po anšlusu v Sofiných sálech sestavovali transporty vídeňských Židů na cestu, z níž nebude návratu.

KAPUCÍNSKÁ KRYPTA A KRABICE NA BOTY

Jedním z nejsilnějších vídeňských zážitků Jeleny Mašínové a Pavla Kohouta byl pohřeb bývalé císařovny Zity v roce 1989. Habsburkové, kteří se nezřekli nároku na trůn, nesměli dlouhá léta vkročit na půdu Rakouské republiky, byli považováni za její nepřátele. Tento zákaz v Zitině kauze zlomil kancléř Bruno Kreisky. Usoudil, že Zita, i když se nevzdala trůnu, má právo být pohřbena v zemi, odkud

pochází, a že v té souvislosti jde o naplnění odkazu kulturního dědictví, a ne o ohrožení republiky.

„Děšť násobil důstojnost obřadu. Průvod evropské šlechty kráčel ulicemi Vídně za ostatky císařovny v kočáře, který vezl k hrobu také císaře Franze Josefa. Průvod došel k malé budově kapucínského kostela, obrovské pohřební prostory jsou v podzemí. Ceremoniář bouchá na vrata krypty a žádá vstup pro císařovnu habsburskou, vyjmenuje všechny císařovny tituly, mnich, který stojí za dveřmi, otevře okénko a řekne neznám, zavře okénko, rituál se opakuje se stejným výsledkem, až teprve když ceremoniář řekne: já hříšnice Zita Habsburská žádám o vstup, dveře se otevřou... Křesťanský pohřební obřad nás dojal, blízkost života a smrti, nicotnost přítomnosti v setkání s věčností. Vnímali jsme ho jako jeden krásný básnický obraz...“

Po Pavlu Kohoutovi se ujímá slova Jelena Mašínová. „Všechny návštěvy vodím do kapucínské krypty. Nikde na světě jsem totiž neviděla, aby asi od 15. století byli všichni členové císařského a královského rodu, až na pár výjimek, pohřbeni v jedné hrobce.“

Vybavuji si pompéznost podzemního shromáždění habsburských sarkofágů okázale zdobených funerálními plastikami, uměním jakoby tryskajícím ze záhrobního prostoru, jehož energie se navzdory představám architekta Loose vyžívá v barokně zvlněném ornamentu.

„Při jedné návštěvě,“ pokračovala Jelena Mašínová, „zcičil důstojnost prostoru smrti výjev jako převzatý z vídeňské frašky: na obrovském sarkofágu císařovny Marie Terezie byl odšroubován nápis. Zřejmě byl v opravě a místo něj na sarkofágu leželo víko od krabice na boty. Na víku bylo napsáno ne příliš ozdobným písmem — Marie Terezie.“

Krabice na boty sehrávají podle všeho důležitou roli v přepravě posvátných předmětů a relikvií, neboť v čase nebezpečí pruské okupace po prohrané bitvě u Hradce Králové odvážel otec Zdenky Brauneřové, pražský magistrátní úředník, posvátný jazyk Jana Nepomuckého z Prahy do Salcburku také v krabici od bot.

Ve vídeňské literatuře, například v prózách Josepha Rotha, se objevuje ambivalence života a smrti. „Je cítit i v pražské literatuře,“ reagoval na moji poznámku Pavel Kohout. „Česko-německo-židovská literatura

je blízká rakouské literatuře, připadá mi, že obě literatury vytvářejí jeden existenciální prostor. Když srovnávám rakouské a německé spisovatele, trvám na tom, že Rakušané jsou národ, ne nějaká odnož Němců. Německá klasická literatura má pouze dvě veselohry, Kleistův Rozbitý džbán a Lessingovu Mínu z Barnhelmu, a ty nejsou v podstatě veselé. Rakouská, stejně jako naše literatura oplývá, překypuje autory komedií, kteří umí vedle sebe klást vznešené a málo vznešené, pracují s kýčem a banalitou jako uměleckým prostředkem, protože tím spíš potom vystává reálná tragédie nebo drama, odlišením se stává zřetelnější. Máme dost společných jmenovatelů...“

Při Kohoutově vyprávění jsem si vzpomněl na své setkání s vídeňským kabaretiérem Josefem Haderem. Podle Hadera se německý kabaretiér postaví na jeviště a říká, že všechno jde šejdrem. Naproti tomu vídeňský kabaretiér se postaví na jeviště a říká, že všechno jde skvěle, a tím pádem dává lidem na srozuměnou, že to vlastně jde šejdrem. „U nás máme opravdu víc hlupáků, nemám na mysli omezené lidi, ale důvtipné hlupáky, zatímco v Německu důvtipní hlupáci neexistují, ale je tam daleko víc znuřených chytráků,“ řekl Hader a já vykřikl:

„To vypadá jako Švejk!“

BURGTHEATER A ÚŘEDNÍCI

„Bez Burgtheatru, lipicánů, chlapeckého sboru Wiener Sängerknaben a Vídeňských filharmoniků si nelze představit Vídeň,“ otevřít další téma Pavel Kohout, který před rokem 1989 působil jako dramaturg Burgtheatru.

„Burgtheater je instituce bez konce, která bude mít vždycky svoje příznivce a odpůrce. Odpůrce ve starém publiku, které neakceptuje změny, odmítá Clause Peymana, za deset let ho přijme, pak zase odmítne dalšího, na čas... Burgtheater je fenomén, který příliš neovlivníte, každému šéfovi trvá nejmíň čtyři roky, než divadlo nějakým způsobem dostane pod kontrolu, pak zase ovšem trvá nějaký čas souboru, než se z toho šéfa vzpamatuje. Je to prostě nekonečná záležitost. Asi jde o dědictví monarchie, české Národní divadlo takový problém nemá. Systém státních úředníků, jimiž se herci stávají

automaticky po deseti letech angažmá v Burgtheatru, jde tak daleko, že soubor má hodně přes sto lidí, z nichž hraje sotva polovina. Ti zbývající jsou nevypověditelní. Do divadla ani nedocházejí, ale stále jsou jeho členy, občas se ještě objeví v nějaké malé roli, ve svých osmdesáti letech triumfálně přejdou přes scénu. Být hercem v Burgtheatru je doživotním údělem. Mezi vídeňské herce-státní úředníky patří i Pavel Landovský.“

V Rakousku je striktně zakázáno používat šlechtické tituly. Když ve vysílání rakouské veřejnoprávní televize někoho oslovíte pane kníže, moderátor vám to ihned vytkne. Přitom se i dnes můžete stát dvorním radou, ačkoliv bezmála sto let žádný dvůr neexistuje. O rakouské nevypověditelnosti některých byrokratických rituálů svědčí vzpomínání Františka Weyra ze začátku 20. století na každoměsíční přidělování svíček v rakouských úřadech v čase, kdy se už dávno svítilo elektrickým proudem. Svíčky se rozdávaly úřednictvu na základě instrukce z dob Marie Terezie. Neodolatelný půvab rakouské byrokracie balančující mezi nonsensem a kafkovským labyrintem dokládá zavedení takzvané kancelářské reformy (Kanzleireform) hraběte Kielmansegga, která nařizovala, aby úřední spisy byly sešívány, a tak bylo zamezeno ztrátám jednotlivých listů.

LIPICÁNI NA PŘÍKOPECH

„Jedou krásní lipicáni,“ zpívala Hana Hegerová. Císařovna Sissi prý nevsedla do kočáru, pokud v něm nebyli zapřažení lipicáni. Jestliže prezidenta T. G. Masaryka fotili na bílém koni, byl to zcela jistě lipicán. A přitom chloubá rakouského státu, lipicáni, měli v roce 1983 namále. Decimovala je smrtelně nebezpečná choroba se zdánlivě neškodným názvem metání klisen.

Na záchranu lipicánů povolal tehdejší ministr zemědělství českého emigranta z osmašedesátého, zvěrolékaře Jaromíra Oulehlu, který v té době šéfoval jednomu ze dvou státních hřebčínů. Oulehla lipicány zachránil, stal se ředitelem Španělské dvorské jezdecké školy a dvorním radou.

.....

Španělská dvorská jezdecká škola ve vídeňském Hofburgu patří k dědictví po zaniklé monarchii. Základem chovu lipicánů se v roce 1580 stali španělští plnokrevníci, do jejichž krve bylo přimíšeno něco z arabských plemen, ale také svým dílem přispělo starokladrubské plemeno z českého hřebčína. Taneční kreace lipicánů zvyšují pověstnou lehkost a eleganci metropole na Dunaji.

.....

„Probudila jsem se asi v půl třetí, nic jsem neslyšela, měla jsem jen takový nejasný pocit, že se něco děje,“ vypráví Jelena Mašínová, „chodila jsem nervózně po bytě, pak mě najednou napadlo otevřít okno a podívat se ven. Nejdřív jsem uslyšela ržání. Příkopy byly plné lipicánů. Šli jsme na střechu a viděli Hofburg v plamenech. Koně vyvedli z hofburských stájí jen taktak. Proč je přivedli na Kohlmarkt, a ne do někde do parku? Dodnes mi to nikdo nevysvětlil. Knechtové ze stáje zastavovali lidi na ulici, prostitutky, pasáky, policajty, poslední opilce z hospod, poslední číšníky. Kdo jiný by chodil po městě ve tři hodiny ráno? Každému strčili jednoho koně a řekli, aby ho odvedli na Heldenplatz nebo do Volksgarten. Rychle jsme se s Pavlem oblékli, běželi po schodech dolů a tam jsme dostali každý svého koně. S nočním davem jsme je vedli do Volksgarten.“

MĚDĚNÝ KUŇ, GOLEM, LIEBER AUGUSTIN A ŠVANDA DUDÁK

Moji návštěvu na střešním heurige uzavřela Kohoutova úvaha o měděné soše jezdce na koni na střeše vedlejšího domu na rohu Kohlmarktu a Graben.

„Ta socha je typická pro Vídeň: nikdo neví, proč tam je, kdo je. Existují různé teorie: má to být polský král Sobiesky, ale ta jezdcova

fyziognomie polská není, mohl by to být Maďar, může to být klidně baron Trenk. Někde jsem četl, že je to majitel domu, který sloužil v husarském pluku hraběte Dagoberta von Wurmser v napoleonských válkách. Byl tu obchod s věcmi pro koně, to je jisté, zřejmě šlo o reklamu, ale nikdo to nepotvrdí... Z chodníku si přitom sochy nevšimnete. V Praze ví každý všechno o každém kameni, ve Vídni to tak není, město má spoustu nevysvětlených záhad... Obě města mají své *mytologické* postavy vypovídající o jejich genui loci. Praha má ponurého Golema a Vídeň Augustina, lehkovážného dudáka, který v čase velkého vídeňského moru spadl do jámy s mrtvolami a ráno ho odváželi na káře na hřbitov. Předčasný pohřeb! Další vídeňská atrakce. Dudák se vzbudil, utekl z té káry a hrál na dudy dál.“

Příběh o dudákovi, který byl málem pohřben zaživa, je ve Vídni nesmírně populární díky písničce Oh du lieber Augustin (u nás ji známe se slovy Sédi muška na stěně...). Augustin je vypodobněn na stěně vinného sklepa vídeňské radnice, písnička o Augustinovi sehrává důležitou roli v Andersenově pohádce Pasáček vepřů. Příběh o opilém dudákovi se však nevypráví jen ve Vídni. Česká Plzeň ho převzala do svých pověstí, podle všeho se inspirovala vídeňským námětem. Podle některých pramenů ale opilý dudák spadl do morové jámy nejdříve v Plzni a pak teprve ve Vídni. Osobně se kloním k vídeňskému původu příběhu. Jeho případ patří k povaze dunajské metropole. O zvláštních peripetiích vídeňsko-českých vztahů svědčí Tylův Švanda dudák, jehož předobrazem je příběh vídeňského dudáka Augustina, jenom s tím rozdílem, že prostopášníka Švandu předčasný pohřeb v duchu obrozeneckých představ napraví, kdežto vídeňský Augustin svůj životní styl nemění.